

УДК 347.67

Г.О. НАГОРНА, Херсонський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАПОВІТ ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ ПІД ЧАС ПЛАВАННЯ НА СУДНІ

Ключові слова: право на заповіт, перебування, судно

Традиційно більшість заповітів посвідчуються нотаріусом, або органом, який вповноважений здійснювати нотаріальні дії - консулами (ст.44 Консульського статуту України) та посадовими, службовими особами органу місцевого самоврядування (ст.1 Закону України «Про нотаріат»). Окреме місце серед заповітів посягає субінститут не нотаріального посвідчення заповітів. Класифікаційною ознакою заповітів, прирівнюваних до нотаріальних, є правовий статус суб'єкта посвідчення заповіту [1].

Найбільш повно та глибоко питаннями спадкування із сучасних вчених займалися І.І. Азімов, О.В. Дзеря, Ю. Заїка, О.Л. Зайцев, С.Я. Фурса, Е.І. Фурса, В.Ю. Чуйкова та інші. Поряд із цим, зазначені вчені проблему посвідчення заповітів осіб, які знаходяться під час плавання на судні, розглядали лише епізодично, досліджуючи більш загальні аспекти у цій чи суміжній сфері. Тим самим, аналіз доступних юридичних джерел дозволяє стверджувати, що проблема посвідчення заповіту посадовими особами, які прирівняні до нотаріальних, дотепер на достатньому рівні в Україні не досліджена.

Актуальність зазначеної теми підтверджується необхідністю заповнення нормативних прогалин щодо деталізації процедури посвідчення заповітів капітанами. Тому метою статті є розкриття найбільш актуальних проблем реалізації прав осіб, на заповіт, які перебувають під час плавання на морському, річковому судні, та вказівка основних шля-

хів їх вирішення. Наукова новизна статті полягає у пропозиції шляхів вирішення проблеми забезпечення прав осіб на заповіт, що перебувають під час плавання на морському, річковому судні.

З метою захисту прав та інтересів громадян, які перебувають під час плавання на морському, річковому судні, що знаходиться під прапором України, законом передбачено право посадових осіб посвідчувати заповіти. Згідно ст.40 Закону України «Про нотаріат» та Цивільного кодексу України, а саме ст.1252, у таких умовах посвідчувати заповіт має право капітан цього судна.

За чинним законодавством України судно одержує право плавання під Державним прапором України з часу реєстрації його у Державному судовому реєстрі України або Судновій книзі України та свідоцтва про одержання права плавання під цим прапором [2].

Капітан судна – це особа, на яку покладається управління судном, у тому числі судноводіння, а також вжиття всіх заходів, необхідних для забезпечення безпеки плавання, запобігання забрудненню морського середовища, підтримання порядку на судні, запобігання завданню будь-якої шкоди судну, людям і вантажу, що перебувають на ньому. Капітан судна внаслідок свого службового становища визнається представником судновласника і вантажовласника щодо дій, викликаних потребами судна, вантажу або плавання, а також позовів, що стосуються довіреного йому майна, якщо на місці немає інших представників судновласника або вантажовласника.

Під час плавання на судні знаходиться екіпаж судна. До екіпажу судна входять капітан, інші особи командного складу і суднова команда. До командного складу судна, крім капітана, належать: помічники капітана, судові механіки, електромеханіки, радіоспеціалісти, судовий лікар, боцман. До командного складу судновласник може віднести інших судових спеціалістів. Суднова команда складається з осіб, які виконують службові обов'язки на судні та не належать до

командного складу судна (ст.49 Кодексу торговельного мореплавства).

На прохання будь-якого з перелічених осіб капітан судна, керуючись Порядком посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 р. № 419 [3], ст.40 Закону України «Про нотаріат», повинен посвідчити заповіт.

Необхідно зазначити, що вищезазначені нормативно-правові акти не розкривають детальну процедуру посвідчення заповітів капітанами.

При спілкуванні з заступником капітана Херсонського морського торговельного порту В.Л. Соколовим, який двадцять сім років свого життя присвятив морській справі, починаючи від матроса, а згодом і став капітаном дальнього плавання, була з'ясована детальна процедура посвідчення заповітів на судні, а також надані зауваження відносно проблем, які виникають під час такого посвідчення.

Дійсно, окрім основних завдань які необхідно виконувати капітану під час плавання (управління судном, підтримання порідку на судні, прийняття на роботу членів екіпажу тощо), існують і такі, що тісно пов'язані саме з правовою сферою діяльності. Наприклад, у випадку народження дитини, укладання заповіту будь-яким бажаним членом екіпажу, а також засвідчення факту смерті, капітан повинен у присутності свідків скласти акт, що засвідчує дані події.

Порівняно з вищезазначеними діями, бажання скласти заповіт членами екіпажу виникає вкрай рідко. Найчастіше такі випадки трапляються у тривалому автономному плаванні на пасажирському судні. Розроблених бланків для складання заповіту не має і не було. Тобто, заповіт укладається у довільній формі.

В силу того, що капітан не має лікарняної освіти, то дієздатність заповідача перевіряється внаслідок спостережень капітана, тобто, як веде себе особа, яка має бажання скласти заповіт, у колективі на протязі тривалого

часу. А також внаслідок усної бесіди, з якої капітан намагається дізнатися, що спонукало особу скласти заповіт.

Постає запитання, якщо капітан судна не може посвідчити заповіт (внаслідок раптової смерті чи з інших об'єктивних причин його відсутності), хто ж тоді буде посвідчувати заповіт? Відповідь на нього міститься у кожній посадовій інструкції, яка знаходиться на судні та розробляється компанією судовласника. Посадова інструкція зобов'язує старшого помічника капітана, внаслідок відсутності останнього, виконувати функціональні обов'язки капітана. Однак на законодавчому рівні дане положення не врегульовано.

Капітан повинен встановити особу заявника, що звернулася за посвідченням заповіту. Це здійснюється:

- громадянина України – за паспортом громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичним чи службовим паспортом, тимчасовим посвідченням громадянина України, виданий у зв'язку із втратою паспорта, тимчасовим посвідченням громадянина України, виданий у зв'язку з набуттям громадянства України, посвідчення особи на повернення в Україну;
- іноземця та особи без громадянства – за національним паспортом або документом, що його замінює, та документом чи реєстрацією паспортного документа, які підтверджують законність перебування особи в Україні (посвідка на постійне або тимчасове проживання, реєстрація паспортного документу чи довідка компетентних органів про звільнення від реєстрації на підставі міжнародних договорів, учасником яких є Україна);
- біженця – за посвідченням біженця.

Посвідчення особи моряка не може бути використано для встановлення особи заявника, що звернулася за посвідченням заповіту.

Стосовно до посвідчення заповітів треба дотримуватися певних правил подальшої їх реєстрації. Капітан судна зобов'язаний засвідчити складений особою, яка перебуває на судні, заповіт, взяти його на зберігання і зберігати по одному примірнику посвідчених

ним заповітів до передачі начальникові порту України або консулові України в іноземному порту для наступного надсилання їх до державного нотаріального архіву чи державної нотаріальної контори за постійним місцем проживання заповідача. Якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або місце його проживання невідоме, заповіт передається до державного нотаріального архіву м. Києва. Про посвідчення заповіту капітаном судна провадиться запис у судовому журналі. Записуються прізвище, ім'я і по батькові заповідача, дата складання заповіту.

Судновий журнал являється головним офіційним судовим документом, у якому відображається безперервне життя судна. Судновий журнал затверджується Міністерством транспорту України, Державним Департаментом морського та річкового транспорту. Судновий журнал ведеться на кожному судні підприємств та організацій Міністерства транспорту України з моменту підняття Державного прапора України протягом усього періоду, доки зберігається право плавання під ним.

Усі аркуші у судовому журналі прошнуровуються та скріплюються підписом та печаттю капітана морського торговельного порту України, а у виняткових випадках - Консула України. На останній сторінці в спеціальному штампі, нанесеному друкарським способом, записується номер журналу по реєстру порту, число пронумерованих аркушів, назва порту. Номер судового журналу привласнюється при його реєстрації в реєстру судових журналів на судні по порядку, починаючи з першого. Цей номер записується на обкладинці та титульному аркуші журналу.

Реєстраційний номер і сторінка судового журналу проставляються у посвідчувальному написі на обох примірниках заповіту. У судовому журналі робиться відмітка про передачу заповіту начальникові порту України або консулові України в іноземному порту.

Як вже зазначалось, при посвідченні запо-

вітів капітанами суден повинні бути присутніми не менше двох свідків. Свідки також повинні бути присутніми, якщо заповідач не має можливостей в силу фізичних вад особисто прочитати заповіт. Свідками не можуть виступати посадові особи, які посвідчують заповіт, спадкоємці за заповітом, а також члени їх сімей та близькі родичі. Свідки, які присутні під час складання заповіту, повинні прочитати його та поставити свої підписи на ньому.

Поява у спадкових правовідносинах зазначених осіб хоча й ускладнює процесуальну сторону спадкування, в той самий час створює додаткові гарантії для реалізації громадянами своїх прав, збільшує обсяг доказів, які можуть бути використані при судовому розгляді справи. Ця норма в цілому відповідає інтересам не лише спадкоємців, але й особи, яка посвідчує заповіт. Саме присутність свідків у таких випадках дасть можливість суду прийняти відповідне рішення і позбавить сумнівів зацікавлених осіб стосовно дійсного волевиявлення заповідача.

На думку Ю. Заїки, аналізуючи норму щодо складання заповіту при свідках, передусім зазначається непослідовність законодавця. Законодавець розглядає складання заповіту при свідках як додаткову гарантію дійсності заповіту. Одночасно ігнорується та обставина, що скасування та зміна заповіту, який був укладений при свідках, може відбутися і без свідків. Свідки мають бути певною гарантією не лише дійсності заповіту, але й професійної добросовісності особи, яка посвідчує заповіт, і не лише на момент укладання такого заповіту, але й у разі його зміни та скасування [4, с.45]. Скасування та зміна заповіту, укладеного в присутності свідків, також повинні відбуватися за їх участю.

Ми можемо погодитися з думкою Ю. Заїки, щодо присутності тих же свідків при скасуванні та зміні заповіту, однак існують випадки, коли не завжди є можливість дотримуватись таких вимог. В умовах посвідчення заповіту на судні за участі свідків у необхідності скасуванні чи зміні заповіту, важко

віднайти тих же свідків які були присутні при складанні заповіту, що пов'язано з тим, що екіпаж судна та пасажери постійно змінюється, хоча й інформація про свідків вказується у заповіті, однак в силу життєвих обставин знайти їх для підтвердження заповіту займає дуже багато часу або взагалі не можливо.

Скарги на неправильне посвідчення заповіту або на відмову в його посвідченні капітаном морського або річкового судна, що плаває під прапором України, подаються до суду за місцем порту приписки судна.

Дійсно, нормативна база, яка регулює порядок посвідчення заповітів капітанами суден, різноманітна. Однак, бажано було би розробити та запропонувати судноплавним компаніям окрему інструкцію, яка детально зазначала би процедуру посвідчення заповітів на судні капітанами. Тому що враховуючи те, що капітан не має юридичної освіти та з посвідченням заповітів зустрічається рідко, на практиці можуть виникати неурегульовані законодавцем питання, а саме:

- чи необхідно розробити стандартний бланк заповіту, в якому би зазначались усі необхідні реквізити;

- якщо на судні з об'єктивних причин (смерть, захоплення піратами судна) відсутній капітан судна і старший помічник, хто саме має повноваження посвідчити заповіт;

- чи необхідно в імперативному порядку зазначати у заповіті власні припущення капітана та свідків відносно недієздатності особи або цивільна дієздатність якої обмежена та як саме перевіряється такий стан особи, яка має бажання скласти заповіт;

- якщо у капітана судна виникає бажання скласти власний заповіт, хто вправі посвідчити його заповіт, адже дане положення не регулюється законодавством України.

Застосування даної норми на практиці може викликати деякі труднощі. Припустимо, якщо український екіпаж знаходиться на судні, яке належить українській фізичній або юридичній особі, але зареєстроване в іншій державі, тобто не під прапором України. Отже, здійснити заповіт за правилами п.2

ст.1252 ЦК України не можливо, так як закон таким правом наділяє лише капітанів суден, які плавають під державним прапором України [5]. Також неможливо здійснити заповіт, якщо весь екіпаж, який складається з українських моряків, буде наймано на іноземне судно. Однак у даному випадку право на заповіт громадян України обмежується, так як морське судно перебуває під прапором іноземної держави. Тому, мабуть, необхідно у п.2 ст.1252 ЦК України передбачити можливість посвідчення заповітів громадян України капітанами іноземних суден під час плавання у відкритому морі. Таке правило сприяло би реалізації принципу свободи заповіту, надало нашим громадянам ще більшу впевненість у свободі розпоряджатися своїм майном.

Таким чином, оскільки нормативна база, що регулює процедуру посвідчення заповітів капітанами суден, різноманітна, у цій сфері є нагальна необхідність розробки та прийняття нормативно-правового акту, який би детально регламентував дії капітанів суден щодо посвідчення заповітів особи, яка перебуває під час плавання на морському, річковому судні. Крім того доцільно було би ввести адміністративну відповідальність до посадових осіб, а саме капітанів, які безпідставно відмовляються від посвідчення заповітів осіб, які перебувають на судні під час плавання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про нотаріат» : від 1993.09.2002 р., №3425-ХІІ // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2006. - № 3. – 384 с.

2. Юридична енциклопедія: У 6 т. Т. 6 / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін., Ю. С. Шемшученко (голова редкол.). – К. : Укр. енцикл., 1998. – 696 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» : від 15.06.1994 р., № 419 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Заїка Ю. Посвідчення «Секретного заповіту» / Ю. Заїка // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - № 1. - С. 42-47.

5. Цивільний кодекс України : за станом на 15 січ. 2008 р. – Х. : Одіссей, 2008. – 423 с. (Серія «Закони України»).

Нагорна Г. О. Реалізація права на заповіт особи, яка перебуває під час плавання на судні / Г. О. Нагорна // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 284–288 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09ngornс.pdf>

Розкриті основні проблеми забезпечення прав на заповіт осіб, які перебувають під час плавання на морському та річковому судні, вказані основні напрями правотворчого та правозастосовного покращення забезпечення цього права в сучасних умовах.

Нагорная А.А. Реализация права на завещание лица, которое находится во время плавания на судне

Раскрыты основные проблемы обеспечения прав на завещание граждан, которые находятся во время плавания на морском и речном судне, указаны основные направления правотворческого и правоприменительного улучшения обеспечения этого права в современных условиях.

Nagornaja A.A. Realization of the Right on the Will of the Person Which Is During Navigation on a Vessel

The basic problems of providing of rights for citizens which are found during swimming on a marine and river ship are exposed, on the testament and indicated basic directions of law-making and law enforcement improvements of providing of this right in modern terms.